

**Radosława Rodasik, Ewelina Ćwiertnia, Jozef Zat'ko -
JĘZYK PODKULTURY WIĘZIENNEJ – GWARA,
JĘZYK MIGOWY, TATUAŻ**

Abstract:

Prison subculture is a group that is only found in isolation prison. In every social group as components can be distinguished: members, features and rules to ensure the identity and continuity of the duration of the group, psychosocial mechanisms created to achieve the objectives, supporting elements internal consistency group, institutions and the system of social control, patterns of interactions, institutions and measures to regulate contact and relations with other groups, which together form a meta-language crime. A feature of prison subculture is an informal system of rules, norms and values, and is considered to be deviant subculture.

Key words: jargon of criminals, tattoo, prison subculture, sign language

Abstrakt:

Podkultura więzienna, jest specyficzną grupą, ponieważ występuje wyłącznie w warunkach izolacji więziennej. W każdej grupie społecznej jako elementy składowe można wyróżnić: członków,

cechy i zasady gwarantujące identyczność i ciągłość trwania grupy, mechanizmy psychospołeczne wytwarzane dla realizacji celów; elementy podtrzymujące spójność wewnętrzną grupy, instytucje i system kontroli społecznej, wzory wzajemnych oddziaływań, wzory zachowania; instytucje i środki regulowania styczności i stosunków z innymi grupami, które razem tworzą metajęzyk kryminalny. Cechą podkultury więziennej jest nieformalny system zasad, norm i wartości i zaliczana jest do podkultur dewiacyjnych.

Słowa kluczowe: gwara więzienna, tatuaż, subkultura więzienna, język migowy

Podkultura więzienna jest zjawiskiem niesformalizowanym, stojącym w opozycji do oficjalnych przepisów zakładu karnego. Określa ona społeczną stratyfikację skazanych dzieląc ich na „grypsujących”, „niegrypsujących” oraz „cweli”. Istnienie zewnętrznego zjawiska podkultury więziennej ma negatywny wpływ na proces administrowania resocjalizacją oraz kulturę bezpieczeństwa w państwie.¹²²

Istnienie „drugiego życia”, będącego pojęciem synonimicznym do zjawiska podkultury, określone jest dla wszystkich organizacji formalnych. Wśród charakterystycznych cech każdej podkultury Matuszewicz wymienia swoisty język, swoistą fonację uczuciowo-emojonalną, specyficzne formy zachowania, specyficzny system wartości¹²³. Wszystkie te elementy istnieją także w podkulturze więziennej, a realizowane są przede wszystkim przez więźniów grypsujących.

Formalna organizacja więźniów jest oparta na przepisach prawa, ściśle określających całość zachowań więźniów poprzez ustalone nakazy i zakazy. Pod formalnym nurtem, istnieje w więzieniach nurt nieformalny, podziemny. Według Machela społeczność więźniów pozostaje pod wpływem dwóch ośrodków decyzyjnych: pierwszym – oficjalnym i prawnie usankcjonowanym – jest administracja zakładu penitencjarnego, natomiast drugim – struktury podkultury więziennej¹²⁴. Oprócz jawnych, odgórnie narzuconych norm, istnieje zbiór zasad podskórnych, kolidujący z powszechnie uznawanymi normami i przeciwny celom

¹²²J. Piwowarski, B. Płonka, *Etyka w administracji i zarządzaniu publicznym. Motywacje, realizacja, bezpieczeństwo*, Kraków 2012, s. 81.

¹²³Cz. Matuszewicz, *Psychologia*, Warszawa 1975, s. 149.

¹²⁴S. Przybyliński, *Podkultura więzienna – wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*, Kraków 2006, s. 20.

resocjalizacyjnym. Zjawisko podkultury więziennej należy traktować jako system, którego głównymi elementami są:

- ❖ specyficzna hierarchia wartości i związany z nią system norm postępowania;
- ❖ swoisty styl bycia i zwyczaje;
- ❖ hierarchia społeczna;
- ❖ osobliwe wytwory podkulturowe (m.in. gwara, tatuaże, poezja, piosenki)¹²⁵.

W niniejszych rozważaniach chcemy skupić się na ostatnim z wymienionych elementów w kontekście języka i komunikacji funkcjonujących w podskórnym życiu więziennym. Stanowią one metajęzyk kryminalny, który jest jedynie zrozumiały dzięki identycznej asocjacji między nadawcą a odbiorcą.¹²⁶

Gwara więzienna (grypsera)

Niektóre zjawiska podkultury więziennej znane były już w XIX w. Karol Estreicher w 1867 r. w *Gazecie Polskiej* pisał na temat języka przestępców: „widać z nazw niektórych, że je obmyślili filuci wyższego stopnia. Uczony filolog daremnie by łamał sobie głowę, aby wywieść pochodzenie wielu wyrazów”¹²⁷.

¹²⁵Ibidem, s. 22.

¹²⁶G. W. Matsell, *The Secret Language of Crime: Vocabulum or the Rogue's Lexicon*, Cosimo Classics, New York 2008; L. M. Solan, P. M. Tiersma, *Speaking of Crime. The Language of Criminal Justice*, The University of Chicago Press, London 2005.

¹²⁷Ibidem, s. 26.

Gwara więzienna była również przedmiotem zainteresowania Polskiej Policji Państwowej w okresie międzywojennym. „Autorzy publikacji dowodzili, że służba bezpieczeństwa publicznego da z siebie wszystko wtedy, gdy podczas śledztwa zastosowane zostaną szeroko rozumiane środki techniczne, którymi w dniu dzisiejszym w myśl nowych wyników wiedzy kryminogennej dysponuje policja, a jakie przy umyślnym użyciu mogą się przyczynić do ujawnienia prawdy o przestępcy¹²⁸.

Grypsera wywodzi się ze środowiska warszawskiego, a jako miejsce jej powstania podawany jest nieistniejący już Zakład Karny na „Gęsiówce” w Warszawie¹²⁹. Grypsera rozpowszechniła się na terenie całego kraju, szczególnie w dużych zakładach karnych dla młodocianych. Klemens Stępiak przedstawia grypserę jako gwara więzienną, a także jako tajny, niedozwolony sposób rozumienia się skazanych przy pomocy gwary więziennej czy też alfabetu mimicznego¹³⁰.

Gwara więzienna oparta jest na ogólnonarodowym języku potocznym. W związku z tym w jej obrębie mieszczą się ogólnie używane części mowy: spójniki, partykuły, przyimki, przysłówki, a także niektóre rzeczowniki, przymiotniki i czasowniki. Posiada jednak na tyle swoistych nazw i zwrotów, zrozumiałych tylko dla jej użytkowników, że stanowi odrębną odmianę języka.

Maciej Szaszekiewicz wyróżnia trzy zasadnicze funkcje grypsu: szkoleniową (kryminogenną), różnicująco-integrującą i konspiracyjną¹³¹. Funkcja szkoleniowa oznacza, iż osadzeni, spędzając ze sobą czas w więzieniu, wymieniają się przestępczymi doświadczeniami, w konsekwencji nabierając nowych umiejętności

¹²⁸W. Ludwikowski, H. Walczak, *Żargon mowy przestępców*, Warszawa 1923, s. 24.

¹²⁹S. Przybyliński, *Podkultura więzienna...*, op. cit. s. 26.

¹³⁰K. Stępiak, *Słownik gwar środowisk dewiacyjnych*, Warszawa 1986, s. 36.

¹³¹M. Szaszekiewicz, *Tajemnice grypserki*, Kraków 1997, ss. 19-35.

przestępczych. Słuchanie opowieści starszych więźniów (często mocno koloryzowanych) sprawia, że młodzi więźniowie również chcą prowadzić życie pełne przygód, dlatego też internalizują normy przekazywane im gwara więzienną przez innych więźniów. Gwara więzienna ma więc znaczenie transmisyjne – staje się nośnikiem norm, wartości, celów i zasad funkcjonowania podkultury więziennej.

Jeśli chodzi o funkcję różnicująco-integrującą, posługiwanie się językiem, który jest trudno zrozumiały dla osób postronnych, z jednej strony integruje członków grupy między sobą, z drugiej zaś czyni grupę odrębną od pozostałych, które nie używają grypsery. Stąd wynika silna potrzeba stosowania metod rozróżniania kto jest kim w sensie przynależności grupowej, a także w sensie zajmowanej pozycji w hierarchii. O funkcji konspiracyjnej gwary więziennej świadczy natomiast fakt, iż grypsera uważana jest za język tajny. Powstała ona po to, aby posługujący się nią reprezentanci podkultury więziennej mogli porozumiewać się między sobą i jednocześnie nie byli rozumiani przez osoby postronne.

Poniżej prezentowane są niektóre określenia i zwroty charakterystyczne dla gwary więziennej.

Nazwy osób lub grup:

- ludzie, git-ludzie – więźniowie grypsujący;
- cwel – osoba będąca najniżej w hierarchii więziennej;
- amerykan, cyc, noworodek – nowy i niedoświadczony więzień, który uczy się od „starszych” więźniów grypsujących;
- górnik – czynny homoseksualista;

- jareccy – rodzice;
- jarecka – matka;
- jarecki – ojciec;
- mana – narzeczona;
- menty, gady, psy – policjanci;
- gad, gadzina – funkcjonariusz służby więziennej;
- prorok – prokurator;
- papuga, najmimorda – adwokat;
- kat – sędzia;
- kruk – ksiądz;
- piguła – lekarz;
- spulas – współnik w przestępstwie;

Zwroty związane z działalnością przestępczą:

- robić na farmazon – dokonywać oszustw;
- walić, rąbać, golić – kraść;
- doliniarstwo (lub krawiectwo) – kradzież kieszonkowa;
- fanty – złodziejskie łupy;
- dziesiona – rozbój;
- dziesiona z przedłużeniem ręki – rozbój z użyciem niebezpiecznego narzędzia
- włam – kradzież z włamaniem;
- włam na pasówkę – włamanie za pomocą dopasowanego klucza;
- włam na szlam – włamanie w nocy, podczas snu domowników;

styczeń – czerwiec 2013

- włam na siemano – włamanie przed południem, gdy mieszkańcy domu przebywają w pracy;
- mokra robota – przestępstwo związane z przelewem krwi;
- głowa – zabójstwo;
- żenić kosę – zadać cios nożem;
- stać na zeksie, na świecy, na obcinie – czujnie obserwować;

Określenia związane z uchwyceniem przez wymiar sprawiedliwości:

- zostać skręconym – zostać schwytanym;
- zostać zholowanym na mentownię (psiarnię) – zostać zabranym na posterunek policji;
- bizuteria, bransoletki, amerykanki – kajdanki;

Zwroty związane z odbywaniem kary pozbawienia wolności:

- garować, leżeć – odbywać karę pozbawienia wolności;
- ameryka - wstępny okres wtajemniczania nowych kandydatów do grupy grypsujących, połączony z ich szykanowaniem;
- bęcki, buki – uderzanie amerykan za niewielkie przewinienia;
- działkowanie – dzielenie się z innymi ludźmi (papierosami, herbatą);
- kablowanie, sprzedawanie, kapowanie, chłanie – donoszenie personelowi;
- zrywka, strzelanie z glana – ucieczka z więzienia;

Wymiary kary:

- dołek – zatrzymanie w areszcie policyjnym na 48 h;
- halt – areszt;
- piątak – 5 lat pozbawienia wolności;
- pajda – 10 lat pozbawienia wolności;
- lokomotywa – 12 lat pozbawienia wolności;
- ćwiara – 25 lat pozbawienia wolności;
- krawat, czapa – kara śmierci
- sanki – wyrok w zawieszeniu;
- wyklepać – wyjść z więzienia;

Wyposażenie celi:

- parkiet – podłoga;
- alejka – przestrzeń między między łózkami;
- niebo – sufit w celi;
- strych – miejsce w celi na niepotrzebne rzeczy;
- blat – stół;
- platerki – naczynia stołowe;
- kuban – kubek;
- kojo – łóżko;
- jaskółka – górne łóżko;
- firanki – kraty w oknach;
- betoniarnia – głośnik;
- szkiełko – telewizor;

- bardacha – ubikacja;
- lola (lub berło albo kropidło) – szczotka do mycia muszli klozetowej. Dotknięcie kogoś lolą oznacza degradację społeczną w hierarchii więziennej;
- buzała lub agregat – prymitywna grzałka elektryczna do gotowania wody;
- żurki – zapalki;
- kopsnąć żaru – odpalić papierosa

Produkty spożywcze:

- szamka - jedzenie
- kilo – gęsta zupa z grochem, makaronem lub ziemniakami;
- smutniak lub beton – ciemny chleb więzienny;
- białas – białe pieczywo lub ser;
- czaj – herbata;
- jemiola lub parzocha – bardzo mocny, odurzający wywar z herbaty;
- rakietka z szamunkiem – paczka żywnościowa;
- gołda – wódka;

Części garderoby:

- katana – kurtka więzienna;
- sztany – spodnie;
- glany – buty;
- kaniołka – czapka więzienna;
- rubacha – koszula;

- badejki – spodenki, majtki;
- mandżur – worek z koca, w którym trzyma się wszystkie rzeczy w trakcie przeprowadzki;
- samara – worek płócienny, w którym na co dzień przechowuje się drobiazgi

Części ciała:

- baniak – głowa;
- flinta – twarz;
- patrzalki – oczy;
- kichawa – nos;
- gadulec – język;
- radary – uszy;
- witki – ręce;
- szkity – nogi;
- styja – odbytnica;
- kindybał – członek;
- gały - jądra

Zwroty wyrażające normy obowiązujące git-ludzi:

„Nie szamać!” - (szamać – jeść) – jest to zwrot, którego musi użyć człowiek za każdym razem, gdy korzysta z bardachy (ubikacji), gdyż kodeks grypsujących zabrania jednoczesnego jedzenia i korzystania z ubikacji w tej samej celi. Niedostosowanie się do tej zasady grozi poważnymi sankcjami;

„Zważać, szama się!” – zwrot, który odwraca powyższą sytuację. Człowiek, który rozpoczyna jedzenie ostrzega, aby w tym czasie nie korzystać z ubikacji;

„Nie pękaj, nie dygaj, nie miej cykora” - odwołanie do ambicji i odwagi członków grupy w obliczu niebezpieczeństwa. Przypominają o tym, że git-człowiek nigdy nie powinien się bać;

„Idź w zaparte!” - nie przyznawaj się do winy;

Język migowy środowisk przestępczych

Język migowy stanowi jeden ze sposobów porozumiewania się skazanych, aresztowanych i wychowanków zakładów poprawczych między sobą i między osobami przebywającymi na wolności. Jak dotąd nie został on wystarczająco zbadany naukowo i wymaga studiów nad tą formą kodowania języka przestępców.¹³²

Według Stępniaka w gwarze więziennej porozumiewanie się za pomocą gestów dłoni, czyli alfabet mimiczny nazywany jest „różańcem”¹³³. Z kolei Maciej Szaszkievicz¹³⁴ wskazuje na sposób porozumiewania się za pomocą tzw. miganki, czyli środka niewerbalnej komunikacji, w jakim znaki pokazuje się palcami obu rąk albo tylko jedną ręką lub częścią twarzy. Migankę stosuje się w sytuacjach, w których rozmówcy widzą się, ale się nie słyszą lub kiedy nie chcą być słyszani przez inne osoby. Prezentowanie liter jedną ręką oraz częścią twarzy zachodzi wtedy, gdy jedna ręka nie jest wolna. W takim wypadku policzek może zastąpić kreskę w literze, a nadęty policzek to brzuszek litery lub kółko.

¹³²Z. Sokalski, *Język migowy środowisk przestępczych*, Prokuratora Okręgowa w Zielonej Górze, <http://www.zielona-gora.po.gov.pl/index.php?id=26>, s. 1-15.

¹³³Ibidem, s. 36.

¹³⁴M. Szaszkievicz, *Tajemnice grypsarki*, Kraków 1997, s. 45.

Próbę rozkładu kodów więźniów w połowie lat 60. podjął Jacek Morawski¹³⁵. Ustalił on kody gestów oraz mimiki, których używają przestępcy na wolności. Gesty te służą porozumiewaniu się w trakcie popełniania przestępstwa, ostrzegania się przed grożącym niebezpieczeństwem. I tak używanym wtedy znakiem rozpoznawczym jest tzw. „ślip”, czyli lekkie zamknięcie lewego oka oraz spojrzenie prawym na czubek nosa i znak, który polega na zgięciu palca wskazującego u prawej ręki i oparciu go na kciuku. Wśród znaków ostrzegających wymienił należy m.in. wielokrotne powtórzenie lub pokazanie palcem (zwykle kciukiem) na wysokości pasa czy połamanie zapalki w palcach.

Kolejnym rodzajem kodów prezentowanych przez autora książki są znaki używane przez więźniów pozbawionych wolności. Są to:

- ❖ alfabet na dwie ręce (tzw. „łapki”);
- ❖ pokazywanie liter palcami w powietrzu;
- ❖ rodzaj porozumiewania polegający na posługiwaniu się kratą w oknie, w którym poszczególne kwadraty to litery;
- ❖ alfabet Morse'a (tak przy pomocy kciuka, jak również poprzez stukanie w ścianę lub kaloryfer);
- ❖ przekazywanie informacji przy wykorzystaniu światła (poprzez odbicie lustrem).

Znaczenie tatuaży w podkulturze więziennej

Tatuaże więzienne zobaczyć możemy na filmach lub u mijanych na ulicy byłych skazanych. Przyjmują one różną formę – począwszy od sinoniebskich kształtów lub malunków

¹³⁵J. Morawski, *Gestowe i mimiczne kody przestępców*, „Problemy Kryminalistyki” 1965, Nr 58, s. 12.

wykonanych prostą metodą, na wielobarwnych dziełach artystycznych skończywszy. Mimo, że w Polsce zwykle nie spotyka się tatuaży rozbudowanych jak u bohatera serialu „Prison Break”, to zasługują one na uwagę m.in. ze względu na swój komunikujący charakter¹³⁶.

W więzieniu robi się tatuaże, aby zaznaczyć swoją pozycję w więziennej hierarchii oraz przynależność do danej grupy przestępczej. Dla skazanych mają one większe znaczenie psychologiczne – stają się czymś własnym, czymś czego służba więzienna nie jest w stanie ich pozbawić. Wykonywanie tatuaży w więzieniu jest nielegalne, dokonują ich zwykle więźniowie posiadający zdolności plastyczne (choć nie jest to reguła). Wykonuje się je własnoręcznie przygotowanymi maszynkami do tatuażu (tzw. kolki). Pomysłowość więziennych tatuatorów jest w tym zakresie niezwykła. Do skonstruowania kolki skazani wykorzystują przykładowo długopis, igłę i mały silniczek, np. od walkmana.

Jeszcze w latach 90. tatuaże więzienne były znaczącym elementem podkultury więziennej. Cała symbolika znaków chroniona była tajemnicą, nie można było mówić o niej na wolności. Mimo, że tatuaż nadal pozostaje istotnym elementem życia skazanych, obecnie dostępnych jest wiele opracowań traktujących o więziennych tatuażach.

Dla wielu skazanych istotne jest miejsce osadzenia po wyroku. Każdy z większych zakładów karnych (a także poprawczych) w Polsce ma swój określony symbol, tzw. herb. Wytatuowanie tego symbolu, zwykle na rękę, świadczy o poczuciu przynależności do danej struktury więziennej. Sławomir

¹³⁶ R.W.B. Scutt, C. Gotch, *Art, Sex and Symbol: Mystery of Tattooing*, Cornwall Books U.S., 1986; Por.: A. Rubin, *Marks of Civilization: Artistic Transformations of the Human Body*, Museum of Cultural History, 1988.

Przybyliński wskazuje na następujące symbole poszczególnych zakładów karnych¹³⁷:

- ❖ róża w podkowie lub gołąb – Białoleka;
- ❖ góra na tle wschodzącego słońca – Koronowo;
- ❖ żółw – Nysa;
- ❖ połowa zakratowanego okna, przylegająca połowa orła – Kraków;
- ❖ palma – Ława;
- ❖ ryby – Łódź;
- ❖ głowa orła – Szczecin;
- ❖ dwa skrzyżowane miecze – Strzelce Opolskie;
- ❖ usta lub orzeł w locie – Wronki;
- ❖ motyl – Warszawa Mokotów;
- ❖ orzeł nad górami – Wrocław;
- ❖ gałązka wiśni – Sztum.

Tatuaże więzienne dzielimy zwykle na dobrowolne znaki, znaki symboliczne i te, które określają miejsce w hierarchii więziennej¹³⁸. Dobrowolne znaki powstają na życzenie skazanego i są to znaki, które przede wszystkim obrazują przestępcze zajęcia. Ich rozumienie jest powszechnie znane w środowisku przestępczym. Oto przykłady:

- ❖ kropka – oznacza fach złodzieja;
- ❖ strzałka – złodziej kieszonkowy;

¹³⁷S. Przybyliński, *Dziara, cynkówka, kolka – zjawisko tatuażu więziennego*, Warszawa 2005, s. 45.

¹³⁸A. Jelski, *Tatuaż*, Warszawa 1993, s. 24.

- ❖ sierp księżycy z gwiazdką lub kropką – złodziej działający nocą;
- ❖ klucz przekreślony krzyżykiem – włamywacz;
- ❖ kotwica – złodziej okradający kobiety poprzez wrywanie im torebek z ręki;
- ❖ znak dolara – handlarz obcą walutą.

Wyżej wymienione znaki tatuowane są głównie na prawej dłoni w miejscu między kciukiem a palcem wskazującym. Takie ich umieszczenie spowodowane jest potrzebą zaprezentowania podczas powitania. Inne tatuaże w tej kategorii:

- ❖ usta przebite sercem – oznaczają oszusta. Takie znaczenie ma również malunek anioła z głową diabła. Symbole te utrwała się najczęściej na ramieniu lub torsie;
- ❖ trupia czaszka z piszczelami – oznacza gotowość do spełniania zadań, włączając w to również tzw. „mokrą robotę”;
- ❖ twarz zasłonięta w połowie chustką i ręka z pistoletem, tatuowane na grdyce – oznacza przestępcę trudnego do uchwycenia;
- ❖ serce z wbitymi dwoma ostrzami i kropką wewnątrz – oznacza człowieka do wynajęcia.

Kolejną grupę stanowią symbole¹³⁹. Tatuaże te stanowią obecnie jedną z największych grup spośród malowideł powstających w więzieniach. Nie ukazują one żadnych norm czy zasad, a ich wygląd, znaczenie i funkcja zależą od własnego „widzi mi się” więźnia. Do tej grupy zalicza się m.in.:

¹³⁹A. Jelski, *Tatuaż*, op. cit. s. 34.

- ❖ wąż – symbol zemsty;
- ❖ wąż z koroną na głowie – zemsta stała się prawdą;
- ❖ głowa kobiety opleciona przez węży – szeroko rozumiany symbol zemsty.

Jeśli zaś chodzi o znakowanie zemsty (którego podstawowym symbolem, jak wyżej wspomniano, jest wąż), to jest to jeden z najczęściej spotykanych motywów więziennych tatuaży. Wynika to z silnej frustracji, która towarzyszy skazanym z powodu osadzenia. Uwężenie kojarzy się z aktem represji za czyn, którego uczynienie zwykle nie jest uznawane przez jednostki dewiacyjne za złe z moralnego punktu widzenia, co wynika z odmiennej w stosunku do społecznie akceptowalnej hierarchii wartości. Stąd poczucie krzywdy wśród osadzonych, a co za tym idzie, chęć odwetu. Uczucia te są u skazanych tym silniejsze, im silniejsze jest zinternalizowanie przez nich norm podkulturowych. Poza wężem, istnieje wiele wzorów tatuaży, które symbolizować mają chęć zemsty. Oto wybrane z nich:

- ❖ ręka skuta w zerwane kajdany ze sztyletem w dłoni – jest symbolem ucieczki w celu dokonania zemsty;
- ❖ kat z toporem w jednej dłoni i uciętą głową w drugiej, obok pień katowski – jest to symbol zemsty na własnych oprawcach, czyli reprezentantów organów wymiaru sprawiedliwości;
- ❖ czarna róża z kolcami – symbolizuje gotowość do zemsty, nawet za cenę własnego życia;
- ❖ PSM – skrót ten oznacza „pomszczę swoją młodość”.

Wiele tatuaży więziennych ma spełniać rolę odstraszenia, ma wywoływać lęk, dając jednocześnie wyobrażenie mężności, mocy i niezłomności jego właściciela, np. malowidła piratów, diabłów,

potworów, agresywnych silnych mężczyzn - wampirów i wilkołaków, a także złych zwierząt i duchów. Podobną funkcję spełniają również niektóre napisy w języku angielskim” „born to raise hell” (urodziłem się, by czynić piekło) lub „outlaw” (wyjęty spod prawa – często tatuowany z błędem ortograficznym).

Wiele tatuaży symbolizuje więzienne męczeństwo¹⁴⁰, np. tatuaż grubych krat w grubym murze, na tle księżyca. Zwykle uzupełniany jest specjalnymi napisami, przykładowo „prison is my Home” (więzienie jest moim domem) czy „prison is hell” (więzienie jest piekłem). Inne symbole oznaczające męczeństwo:

- ❖ kreska, kropka, kreska – czyli tzw. „przerwa w życiorysie”. Znak zapożyczony z alfabetu Morse’a, w którym oznacza karę;
- ❖ krzyż, ukrzyżowanie – oznacza męczennika.

Często pojawiają się także tatuże o tematyce seksualnej. Ich istnienie prawdopodobnie wpływa z deprivacji potrzeb seksualnych:

- ❖ KSM – kocham same małolatki (albo mężatki);
- ❖ KTK – kocham tylko kurtyzany;
- ❖ KWM – kocham wolną miłość;
- ❖ kropka poniżej wargi (zwykle po wewnętrznej jej stronie) – ma na myśli gotowość do świadczenia miłości francuskiej;
- ❖ portrety kobiet – oznaczają Casanovę.

W otoczeniu grypsujących lubiany jest zwyczaj tatuowania złotej myśli:

¹⁴⁰S. Przybyliński, *Dziara...*, op. cit. s. 65.

- ❖ „milczenie jest złotem” – zwrot ten ma przypominać o nakazie respektowania tajemnic grypserskich i ogólnie przestępczych;
- ❖ vide cul fide – „patrz, komu ufasz”. Jest to przekręcenie sentencji łacińskiej fide, sed cui, vide - „ufaj, lecz patrz komu”;
- ❖ homo homini lupus - „człowiek człowiekowi wilkiem”;
- ❖ homo sum - „człowiekiem jestem”;
- ❖ deklaracja memento mori - "pamiętaj że umrzesz". Maksyma ma przypominać o konieczności bycia ostrożnym wśród przestępców, a także być przestrogą dla wrogów.

Hierarchia więzienna.

Na określenie czasu pobytu danego osadzonego w zakładzie karnym stosuje się pagony. Tatuuje się je na barkach, dlatego przypominają one oznaczenia poszczególnych stopni wojskowych. Każda belka oznacza kolejny odsiedziany rok. Gwiazdka wypełniona oznacza trzy pełne odsiedziane lata, zaś pusta oznacza trzy lata pozostające do końca odsiadki. Stopień majora otrzymuje się po pięciu latach pobytu w więzieniu. Kiedy osadzony dostaje awans na pułkownika (tj. po 11 latach) ma wytatuowane trzy belki i dwie gwiazdki. Koniec odbywania kary pozbawienia wolności wiąże się z otrzymaniem stopnia generała. Wówczas należy usunąć stary tatuaż i na jego miejscu wykonać generalski wężyk.

Poza tatuowaniem stażu osadzenia, kategoria dotycząca hierarchii więziennej obejmuje znaki określone normami grypserskimi. Istnieje ściśle określenie kto może, a kto ma zakaz wykonania konkretnych symboli. Do najważniejszych tatuaży w tej kategorii zalicza się następujące¹⁴¹:

¹⁴¹S. Przybyliński, *Dziara...*, op. cit. s. 44.

- ❖ cynkówka – mała kropka w okolicy lewego oka – oznacza więźnia grypsującego;
- ❖ toczka – kropka poniżej cynkówki – stanowi jej potwierdzenie;
- ❖ serduszko – człowiek uwielbiający grypserkę lub dowódca grupy grypsujących;
- ❖ dwie czerwone wiśnie – znak grypserskiego braterstwa (również herb zakładu karnego w Sztumie);
- ❖ splecione dłonie z rozłączonymi kajdankami – oznaczają wspólnotę grypserską w zakładzie karnym i poza nim;
- ❖ pięć kropek pod lewym okiem w układzie kostki do gry, w które można by wpisać literę „S” - mówi o więźniu sprawdzonym 5 razy, niezmiennym;
- ❖ głowa z zarostem na twarzy – fakir, człowiek zdolny do ponadprzeciętnych wyczynów, bardzo odporny na ból;
- ❖ kropka wytatuowana na czole między brwiami – oznacza osadzonego, który zna sekrety symulowania zaburzeń psychologicznych. Symulacja ta wymaga ciągłego i długotrwałego pokazywania chorych zachowań, a często przeinaczania stylu życia na niestereotypowy i kłopotliwy dla otoczenia;
- ❖ kropka za uchem, na nosie lub w okolicy prawego oka – oznacza cwela, więźnia poznanego przez ludzi jako skalany, zasługujący na pogardę i potępienie, znajdujący się na dnie hierarchii podkultury więziennej.

Nowo tworzącą się grupą w więziennej hierarchii jest grupa „cwaniaków”. Jak podaje Przybyliński¹⁴², podkultura ta jest na tyle nowa, że nie dysponujemy obecnie spójnymi i kompleksowymi informacjami na jej temat. „Cwaniacy” są grupą opozycyjną w stosunku do grypsujących. Nie udało się dotrzeć do wszystkich informacji na temat tej podkultury, ale wiemy, że mają oni ustalone normy postępowania, hierarchię oraz symbolikę. Znakiem rozpoznawczym cwaniaków ma być kobra wytatuowana na ręce. Symbolem starszeństwa w gronie cwaniaków jest wytatuowanie korony nad kobrą. Koronę można „przydziargać” tylko wtedy, gdy zgodzi się na to każdy z cwaniaków w koronie¹⁴³.

Naganna reputacja tatuażu, która funkcjonuje nie tylko w społeczeństwie polskim, ale także w wielu krajach zachodnich wynika najprawdopodobniej z negatywnej konotacji między formą ozdabiania ciała, jaką jest tatuaż, a stereotypowym kojarzeniem tatuaży ze środowiskiem kryminogennym.

Trudno jest precyzyjnie przedstawić w którym momencie środowiska więzienne i tatuażu połączyły się ze sobą w jedną całość. Jelski pisze: „Nie można pozbyć się takiej ewentualności, że kiedyś tatuaż więzienny identyfikowano ze znakami cielesnymi, które powstały poprzez piętnowania przez zabieg tatuowania”. Historia europejskiego tatuażu więziennego nie jest dobrze udokumentowana i w dużym stopniu tajemnicza. Jest wiele hipotez na ten temat, które upatrują popularyzacji sztuki tatuażu „środowiskowego” w czasie wypraw morskich J. Cooka – głównie w portach i ośrodkach miejskich, skupiających wielu przedstawicieli tzw. marginesu społecznego¹⁴⁴.”

Niezależnie od stereotypów na temat zjawiska tatuażu, niezaprzeczalnym wydaje się być konstatacja, iż środowiska

¹⁴²S. Przybyliński, *Podkultura więzienna*, op. cit., s. 39.

¹⁴³Ibidem, s. 42.

¹⁴⁴S. Przybyliński, *Dziara...*, op. cit. s. 67.

więźniów zarówno niegdyś, jak i teraz chętnie sięgają po taką formę zdobienia ciała. Często spotykanymi przyczynami tatuowania się więźniów związanych z grupami przestępczymi są:

- ❖ chęć zachwycenia najbliższego otoczenia, zarówno w więzieniu, jak i na wolności;
- ❖ chęć posiadania określonych znaków, stanowiących formę komunikacji, a także określających położenie w więziennej hierarchii i przynależność grupową;
- ❖ presja związana z otoczeniem społecznym;
- ❖ wewnętrzny sprzeciw wobec konieczności odizolowania;
- ❖ pragnienie satysfakcji seksualnej, która jest zaspokajana poprzez wykonywanie tatuaży o charakterze erotycznym;
- ❖ chęć zapisania na stałe najważniejszych wydarzeń w życiu więźnia.

Tatuaż jest własnością osobistą więźnia, jaka nie może zostać mu odebrana przez administrację zakładów karnych. Ze względu na różnorakie symbole używane w tatuażu więziennym oraz przestępczym, a także ich różne umiejscowienie, pełna i dogłębna klasyfikacja takich tatuaży jest praktycznie niemożliwa. Jednym z najbardziej precyzyjnych podziałów jest pogrupowanie J. S. Kobieli i A. Malinowskiego¹⁴⁵, którzy podzielili znaki więzienne i przestępcze na: znaki ogólne (uniwersalne, które są używane na wolności oraz w więzieniu), znaki, które wyrażają stosunek woli zainteresowanego (symbole dobrowolne, przymusowe), znaki, które uwzględniają hierarchię albo stopień ingerencji, znaki, które uwzględniają określony rodzaj działalności więziennej (określają członkostwo w danej bandzie, określają sposób działalności czy umiejętności w danej profesji), znaki odbywania kary w więzieniu

¹⁴⁵A. Malinowski, *Tajemnice tatuażu i magia kolczyków*, Warszawa 2005, s. 54.

(wszechstronne, które symbolizują liczbę odbytych już kar, herby albo pełne nazwy więzień, w jakich odbywana była kara), znaki, które wyrażają protest (motta polityczne albo antypaństwowe, motta przeciw rządowi prawa oraz przeciw wypadkom losu), znaki, które uwzględniają sylwetkę seksualną więźnia (perwersji płciowych, głównie o treści erotycznej), jak również inne, mające związek z wydarzeniami z życia konkretnego osobnika, dekoracyjne lub religijne.

Pozornie przypadkowe umieszczenie motywów tatuażu staje się przejrzyste wyłącznie zainteresowanym członkom więzienia. Szyfr, za pomocą jakiego mogą odczytać dużo więcej informacji na temat osoby posiadającej tatuaż. Oznacza to, iż tatuaż więźnia lub też przestępcy stanowi jedną z ostatnich dziś odmian tatuażu, w jakich obowiązują ściśle, niezmiennie zasady.

Podsumowanie

Aby przeciwdziałać nietypowym skutkom podkultury więziennej, Centralny Ośrodek Kształcenia Służby Więziennej w Kaliszu zorganizował sympozjum. W materiałach wydanych po sympozjum pt. „Podkultura więzienna w aresztach śledczych i zakładach karnych”, podkreślono, że zasadniczym elementem podkultury więziennej jest jej język, jakim posługują się więźniowie, system, jaki dla obcych i niewtajemniczonych jest bardzo niezrozumiały. Kolejnym obok języka, swego rodzaju sposobem porozumiewania się przez skazanych, który pełni właściwą funkcję konspiracyjną jest przekazywanie wiadomości za pomocą gestów i mimiki¹⁴⁶.

Badanie tego języka ma za zadanie służyć zrozumieniu sposobu komunikacji więźniów i wykorzystaniu tej wiedzy w

¹⁴⁶Por. Materiały, referaty, sprawozdania z Konferencji na temat: *Podkultura więzienna w aresztach śledczych i zakładach karnych*, Warszawa 1994.

rozszyfrowywaniu środowisk przestępczych. Problemem o dużych zaletach poznawczych i praktycznych, który może stać się przedmiotem ciekawych badań, jest sposób porozumiewania się więźniów. Chcąc usprawnić działanie aparatu wymiaru sprawiedliwości, bardzo istotne są badania nad sposobami komunikowania więźniów, co umożliwi jego rozszyfrowanie, a dzięki temu zapewni rozumienie ludziom spoza tej grupy, zwłaszcza organom sądowym, prokuratorom i policjantom.

Bibliografia

1. Buczkowski W., *Znaczenie wybranych wzorów tatuowanych na ciele wśród osadzonych w zakładach karnych*, [w:] „Zamojskie Studia i Materiały” r. 8, z. 2 [4], s. 399–404 (Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej *Etiologia alienacji społecznej*, Zamość 2006).
2. Głowacz E., *Rola tatuażu w zakładzie karnym*, [w:] „Zamojskie Studia i Materiały” r. 8, z. 2 [4], s. 405–414 (Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej *Etiologia alienacji społecznej* Zamość 2006).
3. Jelski A., *Tatuaż*, Warszawa 1993.
4. Karczewski J. M., *Praktyki cielesne*, Warszawa 2006.
5. Ludwikowski W., H. Walczak, *Żargon mowy przestępców*, Warszawa 1923.
6. Malinowski A., *Tajemnice tatuażu i magia kolczyków*, Gdańsk 2005.
7. Materiały, referaty, sprawozdania z Konferencji na temat: *Podkultura więzienna w aresztach śledczych i zakładach karnych*, Warszawa 1994.
8. Matsell G. W., *The Secret Language of Crime: Vocabulum or the Rogue's*, Lexicon, Cosimo Classics, New York 2008.
9. Matuszewicz Cz., *Psychologia*, Warszawa 1975.
10. Morawski J., *Gestowe i mimiczne kody przestępców*, „Problemy Kryminalistyki” 1965, Nr 58.
11. Piwowarski J., Płonka B., *Etyka w administracji i zarządzaniu publicznym. Motywacje, realizacja, bezpieczeństwo*, Kraków 2012.
12. Przybyliński S., *Dziara, cynkówka, kolka - zjawisko tatuażu więziennego*, Kraków 2007.

13. Przybyliński S., *Podkultura więzienna – wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*, Kraków 2006.
14. Rubin A., *Marks of Civilization: Artistic Transformations of the Human Body*, Museum of Cultural History, 1988.
15. Scutt R. W. B., C. Gotch, *Art, Sex and Symbol: Mystery of Tattooing*, Cornwall Books U.S., 1986.
16. Snopek M., *Naznaczanie ciała w środowisku więziennym – tradycyjne i współczesne rozumienie kryminalnych dziań*, [w:] Snopek M. (red.), *Izolacja penitencjarna z perspektywy pejoratywnej i melioratywnej*, s. 78-105, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
17. Sokalski Z., *Język migowy środowisk przestępczych*, Prokuratora Okręgowa w Zielonej Górze, <http://www.zielona-gora.po.gov.pl/index.php?id=26>.
18. Stępiak K., *Słownik gwar środowisk dewiacyjnych*, Warszawa 1986.
19. Szaszkiwicz M., *Tajemnice grypsarki*, Kraków 1997.
20. Wentland T., *Tatuaż w więzieniu dla młodocianych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1994, nr 8.